

Løgn og kildekritik

SVAR TIL BJØRN SVENSSON OG
CLAUS FRIISBERG

AF

HANS VAMMEN

Det er ikke meget, jeg har at sige til Bjørn Svenssons seneste indlæg. Han kan eller vil ikke forstå, at der er forskel på at hævde, at »Orla Lehmann på *Casinomødet* løj om oprørets udbrud« (Svenssons formulering af min opfattelse, min kursiv), og at »Orla Lehmann besluttede at lade som om det slesvigholstenske oprør var brudt ud« (min formulering). Skønt det burde være klart, at jeg ikke samtidig kan mene, at vi ikke ved, hvad der nøjagtigt blev sagt på mødet og så tillægge Lehmann bestemte udtalelser fra samme møde. Min pointe er jo netop, at fordi de nationalliberale vidste, at Rendsborg-mødet ikke havde gjort oprør, og at dette ville blive klart to døgn senere, så nøjedes de med i handlinger og ord at lade som om der var oprør.¹

De kildetolkninger, jeg hovedsagelig bygger min opfattelse på, hævder Svensson at have tilbagevist i sin bog *Opgør med fjendebilleder* (1998). Historisk Tidsskrifts læsere må undre sig over, at han ikke i sit første indlæg benyttede lejligheden til at rette skytset mod mine stærkest befæstede stillinger. Jeg imødeser med sindsro, at man gør sig bekendt med argumenterne i Svenssons »kampskrift«.

Til slut misforstår Svensson mit afsluttende billede med en hvirvelstorm, som søger at udlette de to kendsgerninger, at Rendsborg-møderne ikke var oprør, og at oprøret blev udløst af Casinobevægelsen. Han tror denne storm er kritikken mod *mig*, mens den henviser til den nationalmytologiske historieskrivning, som han selv er en del af. Han

¹ Bjørn Svenssons tilsnigelser på dette og andre punkter er også påpeget af Heiko Vosgerau i en anmeldelse af Svenssons bog, *Opgør med fjendebilleder*, i *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, bd. 125, 2000, s. 205-207.

foregiver enighed med mig om disse to kendsgerninger, skønt en sådan enighed ville overflødiggøre hele hans felttog. Han vil da også have ordet »udløst« til at betyde, at jeg accepterer, »at oprøret om ikke i detaljer, så dog i princippet var forberedt og planlagt i Kiel til udbrud, når det rette signal kom«. Som jeg allerede har sagt (HT 100, s. 164), har jeg ikke benægtet, at der var planer om oprør, men påpeget, at der altid er en afgrund mellem hensigt og handling. Svensson tror, at hvis han kan bevise, at en pistol er ladet, så har han også bevist, at den vil blive affyret.

Mest afslørende er dog, at Bjørn Svensson ikke forstår rækkevidden af min kritik mod ham, »og han (B.S.) regner slet ikke med levningsslutningers udsagnskraft« (HT 100, s. 163). Han bekræfter nemlig frejdigt dette, når han skriver: »I modsætning til mig afviser Vammen stort set, at man kan støtte sig til citater i debatten om Martsbevægelsen. Han har derfor i stedet bestemt sig for *den besynderlige udvej* at bygge sin 'argumentation på levningsslutninger, bl. a. fra de impliceredes handlinger' «[min kursiv]. Denne »besynderlige udvej«, at erstatte utroværdige beretningsslutninger med bæredygtige levningsslutninger, er såmænd kildekritikkens væsentligste landvinding, siden Kr. Erslev i *Historisk Teknik* (1911) nydefinerede disse begreber.

Meget bedre er det ikke med Bjørn Svenssons væbner, Claus Friisberg. Han indleder sit indlæg med et skoleeksempel på en cirkelslutning ved at bygge på den kilde, fuldmægtig Jørgensens Casino-referat, hvis troværdighed han ønsker at bevise: »Taget efter sin ordlyd og da især i fuldmægtigens version – kommer man næppe uden om, at Lehmann ikke sagde andet end, hvad der synes at være i overensstemmelse med de historiske realiteter: Et oprør var på nippet til at bryde ud, jfr. Lehmanns konklusion i Jørgensens referat.« Jo, jeg forsøger netop at »komme uden om« denne nationalmytologiske tradition, skabt af Lehmann selv, som Svensson og Friisberg slutter sig til, og hvorefter oprøret ville være brudt ud også uden den Casinobevægelse, som faktisk udløste det. Jeg forsøger at skille tingene ad.

Når jeg mener, at Jørgensens referat er ubrugeligt, ikke i al almindelighed »værdiløst som kilde«, som Friisberg med sit materielle kildebegreb fejlagtigt tillægger mig, men til at besvare det specielle og meget kontroversielle spørgsmål om, hvilke formuleringer, der på mødet blev brugt om et (forestående eller fuldbyrdet) oprør, så skyldes det usikkerheden om kildens ophavssituation, (jvf. HT 100, s. 170 f.). Lad mig uddybe dette:

1. Vi ved ikke, hvornår Jørgensens referat er skrevet. At det ikke er notater fra selve mødet, men en ufuldendt renskrift, er alle enige om.

Vi ved blot, at Orla Lehmann mange år senere skrev, at det blev leveret ham »nogle dage senere«. Navnlig er det helt afgørende for troværdighedsvurderingen, om det er skrevet før eller efter 22/3, hvor københavnernes fik den utvetydige meddelelse om, at Rendsborg-mødet *ikke* var oprør, eller før eller efter 26/3, hvor meddelelsen nåede København om det faktiske oprørs udbrud 23-24/3.

2. Vi ved ikke, hvad formålet med referatet var. Derfor skriver jeg, at Jørgensen »ved, hvad der ventes af ham«, men vi ved det ikke. Jeg formoder i modsætning til mine kritikere, at det havde et politisk agitatorisk formål og var tiltænkt offentliggørelse, fordi dette var fremgangsmåden ved det første Casinomøde 11/3 og at referatets afbrydelse derfor *kan* skyldes, at det blev overflødiggjort af den nationalliberale sejr 22/3.²

Afgørende er imidlertid, at usikkerheden er så stor, at jeg har afstået fra at bruge referatet som beretning om de kontroversielle udtalelser, skønt jeg mener, at dets mange insinuationer i høj grad støtter min tese om det nationalliberale bedrag.³ I en situation, hvor jeg lancerede en dristig ny tese, som punkterede myten om Casinomødet som selvforsvar mod Rendsborg-oprøret, mente jeg at måtte gennemføre den strengeste kildekritik. Claus Friisbergs overskrift, »den kildekritiske tvang«, er formentlig ment negativt, som min »mytologiske tvang« om Bjørn Svensson var det, men jeg tager den til mig som en hædersbetegnelse.

Derimod vil jeg gerne benytte anledningen til at fremdrage en kilde til Orla Lehmanns psyke, som har haft stor betydning for min generelle opfattelse af ham, og som mig bekendt ikke før har været benyttet af forskningen. Det er et af Lehmanns manisk brusende breve til sin kone, skrevet 26. Maj 1848. Det var i de dage, hvor det danske forsvar var fejlet til side af den preussiske general Wrangel, hvis tropper beherskede Nørrejylland op til Århus, og som havde pålagt jyderne en krigsskat på 4 mio. rigsdaler at betale senest 28. Maj. Imidlertid havde Rusland med trussel om et brud med Preussen intervenseret til fordel for Danmark,

² Hvis Lehmann blot ønskede et nøjagtigt referat, som Friisberg hævder, burde det jo have været fuldført. Jeg finder iøvrigt Friisbergs jævnføring med referatet af Lehmanns audiens hos Frederik VII helt forfejlet. Der ønskede Lehmann jo at fastholde *kongens* ord, ikke sine egne. – Jeg må også anholde Friisbergs formulering: »Der er ingen grund til at forkaste kilden fordi den er agitatorisk, hvis det er agitationens indhold, man er interesseret i.« Også her sammenblandes kildevurdering og slutning til virkeligheden. Jeg forkaster ikke kilden, fordi den er agitatorisk, men fordi jeg på grund af den usikre ophavssituation ikke kan afgøre, om tekstens agitatoriske formuleringer er i overensstemmelse med, hvad der faktisk blev sagt på Casinomødet.

³ Se analysen i HT 100, s. 171 f.

og Wrangel fik ordre til at rømme Jylland straks, hvilket han gjorde allerede 25. Maj.⁴ Samme dag blev der holdt et gallataffel på Christiansborg til ære for den besøgende svenske konge, Oscar I, som Lehmann beretter om i brevet. Under middagen bragte »en Lakai med et stort Sølvfad« en billet til Lehmanns sidemand, udenrigsminister Knuth. Her giver jeg ordet til Lehmann:

»Med en hemmelighedsfuld Mine stak han den til mig. Det var en Seddel fra den engelske Minister [gesandt] Wynn, som meldte Udenrigsministeren, at General Wrangel havde faaet Ordre til at opgive den til den 28. Mai bebudede Plyndring af hele Jylland, og i dets Sted at trække sig tilbage fra samme. Da jeg viste den til min anden Sidemand [krigsminister] Tscherning, sagde han, saa gaar det nok ikke an, at vi paa Søndag slaae Preusserne, som jeg tror, vi gjør. Og første Gang i mit Liv saa jeg paa T's øine, at han troede. Jeg snappede Billetten ud af T's Haand, og vidskede i en keiserlig Tone: slaae dem, naar De kan; De har Intet læst og Intet hørt! – og efterat have leveret Sedlen fra mig, tilføiede jeg: Naar vil De finde et lykkeligere øieblik til at angribe Fjenden, end naar De i Forveien veed, at han skal trække sig tilbage. Om det saa koster nok saa meget Blod, saa skal han straffes for at have be-
traadt Jylland, og Armeen dele Æren for hans Tilbagetog med vore Noter.«⁵

Man tror næppe sine egne øjne. I en situation, hvor Danmarks eksistens er truet, og vi reddes på strengen af stormagternes indgriben, foreslår minister Lehmann krigsministeren at undertrykke afgørende informationer og gennemføre et planlagt angreb, »om det koster nok saa meget Blod«. Det er for mig ikke væsentligt, om dette foregik nøjagtigt som beskrevet. Jeg bruger brevet til at drage levningsslutninger om Orla Lehmanns karakter. Det, at han så skamløst kan fortælle historien til sin kone (og hendes omgivelser, som han vidste læste hans breve), viser ham i mine øjne som en dødsensfarlig fantast, uegnet til ansvarligt politisk embede. For en sikkerheds skyld: Dette beviser naturligvis intet om Lehmanns handlinger i Martsdagene samme år, men det viser, at der i hans psyke ikke var noget der hindrede, at han handlede, som jeg mener at have påvist han gjorde.

⁴ Se f. eks. N. Neergaard, *Under Junigrundloven*, 1892, bd. I, s. 234-39 og 252 f.

⁵ *Danske politiske breve*, bd. IV, 1958, nr. 981.